

SOCIETAT CIVIL, HISTÒRIA I UNIVERSITAT. UNA EXPERIÈNCIA EN LA COMMEMORACIÓ DELS 70 ANYS DEL FINAL DE LA GUERRA CIVIL

Eugeni Giral Quintana
Universitat Autònoma de
Barcelona
Eugeni.giral@uab.cat

Xavier Ginesta Portet
Universitat Autònoma de
Barcelona
Xavier.ginesta@uab.cat

Josep Puigsech Farràs
Universitat Autònoma de
Barcelona
Josep.puigsech@uab.cat

Teresa Camps Miró
Universitat Autònoma de
Barcelona
Teresa.camps@uab.cat

Resum

En motiu dels setanta anys del final de la Guerra Civil espanyola, “la retirada” i els camps d'internament a França, el Grup d'Estudis de Comunicació i Política (GECP) de la Universitat Autònoma de Barcelona va tenir la iniciativa de muntar una exposició didàctica a la sala d'exposicions de la Biblioteca de Comunicació i Hemeroteca General de la mateixa Universitat per poder rememorar aquesta efemèride. L'exposició “Els camins de l'exili. El final de la guerra, la retirada i els primers camps” va ser plantejada des d'un punt de vista didàctic, intentant facilitar a l'alumnat de la Universitat el coneixement d'aquest període històric que, moltes vegades, és feixuc de treballar amb el mètode tradicional que sempre ha usat l'Acadèmia. Abans de muntar l'exposició, però, el GECP va recórrer el territori català per tal de treballar amb fonts de primera mà i, també, conèixer quines altres institucions o grups de recerca de Catalunya o la Catalunya Nord estaven treballant el mateix tema amb l'objectiu de coordinar sinèrgies. Posteriorment, es va fer una trobada de tots els grups al Museu d'Història de Catalunya, on es van assentar les bases pel treball col·lectiu que, finalment, es va traduir amb l'exposició que va ser presentada a la UAB durant el març i abril de 2009.

Text de la comunicació

Introducció

El Grup d'Estudis de Comunicació i Política (GECP) de la Universitat Autònoma de Barcelona va considerar que, coincidint amb el 70 aniversari del final de la Guerra Civil, “la retirada” i els primers camps d'internament a França (Figueres, 2007; Montallà, 2009; Barba, 2009) es podria muntar una exposició en la Universitat Autònoma de Barcelona perquè diverses assignatures que s'imparteixen en diferents llicenciatures (Història de l'Art, Història, Periodisme, Comunicació Audiovisual...) i que tracten d'aquesta temàtica des d'un punt de vista pluridisciplinar poguessin veure materials de contingut didàctic que ajudessin al seu desenvolupament i que, moltes vegades, no han estat incorporats en la planificació didàctica de la docència tradicional de la Universitat.

Per això, l'exposició “Els camins de l'exili. El final de la guerra, la retirada i els primers camps” no només va buscar presentar plafons explicatius, com tradicionalment s'han plantejat aquest tipus de mostres històriques, sinó presentar materials o documents –alguns d'ells sortien per primera vegada de les seves localitzacions d'origen (Centre d'Estudis Escalents, 2007; Institut de Recerca en Ciències Socials Universitat de Perpinyà, 2007; Basseganya, 2009)– que poguessin presentar la quotidianitat d'aquells temps a través d'experiències poc conegudes pel gran públic.

Objectius

Els objectius principals d'aquesta iniciativa van ser, en primer lloc, presentar materials sobre el final de la guerra, "la retirada", els camps d'internament i el posterior exili republicà espanyol a partir d'elements provinents de diversos grups de recerca i estudi de poblacions de tot Catalunya i la Catalunya Nord. En segon lloc, hi havia l'objectiu de coordinar les diverses entitats que, en motiu d'aquella celebració es proposaven realitzar mostres o activitats sobre aquesta temàtica, al Principat o a la Catalunya Nord. I, en tercer lloc, dotar d'elements didàctics la recerca històrica feta anteriorment i presentar-la a la sala d'exposicions de la Biblioteca de Comunicació i Hemeroteca General de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Metodologia i procediments

El treball de camp

El Grup d'Estudis de Comunicació i Política és un dels grups de recerca de la Universitat Autònoma de Barcelona que treballa amb els fons del CEDOC-UAB (Fons de Documentació Política Contemporània). En el fons bibliogràfic d'aquest centre (10.000 llibres de temàtica política, 5.000 fullets, 8.900 títols de publicacions periòdiques i fulls sols de 3.000 organitzacions polítiques), el grup es va adonar de la quantitat de materials dipositats relacionats amb els esdeveniments del febrer del 1939 i el posterior exili republicà que podien formar part d'un corpus d'investigació.

D'aquesta manera, amb l'objectiu de fer una exposició, es va detectar, i posteriorment recórrer, els principals escenaris dels esdeveniments de febrer a setembre de 1939 durant el curs acadèmic 2007-2008: Mas Perxes (Agullana), La Vajol (Coll de la Manrella), Puigcerdà, Bourg-Madame, La Tur de Querol, Le Vernet d'Ariège, Tolosa, l'Escala, La Jonquera, Argelès-sur-Mer, Elna, Perpinyà, Camprodon, Molló i Prats de Molló.

Mentre es recorria el territori, es prenia contacte amb els diversos grups i institucions que també es proposaven celebrar mostres o actes commemoratius dels 70 anys del final de la Guerra Civil. Amb l'objectiu de coordinar totes les activitats relacionades amb aquesta efemèride, doncs, el GECP es va posar en contacte amb el Museu d'Història de Catalunya per suggerir-li que s'organitzés una trobada amb totes aquestes entitats. Aquesta cita va ser el dia 30 d'octubre de 2008 al Palau de Mar de Barcelona. En aquesta reunió, cada grup o institució va explicar la seva proposta i el GECP va elaborar un catàleg conjunt de totes les activitats que es farien entre el novembre de 2008 i el desembre del 2009 que va distribuir a uns vuitanta mitjans de comunicació catalans amb la col·laboració del gabinet de premsa del Museu d'Història de Catalunya. A continuació es reproduïx el catàleg d'esdeveniments que es van difondre a través del dossier de premsa:

NOVEMBRE 2008

25 de Novembre. Mataró. Biblioteca Pompeu Fabra. Sessió inaugural de les Jornades Republicanes amb, Margarida Colomer, historiadora i coordinadora de les Jornades; Ma. Jesus Bono, Directora General de la Memòria Democràtica de la Generalitat de Catalunya; Núria Aguilar, Consellera Delegada de la Gent Gran de l'Ajuntament de Mataró. Seguidament, conferència de Borja de Riquer, catedràtic d'història contemporània de la UAB: *Els reptes de la República*. A les set de la tarda.

27 de Novembre. Mataró. Mataró Ràdio. Tertúlia radiofònica per Mataró Ràdio (89.3 FM), *La vida quotidiana durant la guerra.* A les nou del vespre.

DESEMBRE 2008

2 de Desembre. Mataró. Biblioteca Pompeu Fabra. Conferència *Aixecament militar i brigades internacionals*, per Josep Xaubet, historiador. A dos quarts de vuit del vespre.

4 de Desembre. Mataró. Biblioteca Pompeu Fabra. Conferència *la vida a la rereguarda a partir del diari Llibertat*, per Manuel Salicrú, aparellador i director del Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. A dos quarts de vuit del vespre.

9 de Desembre. Mataró. Biblioteca Pompeu Fabra. Conferència *Laya Films, productora de la Generalitat republicana durant la guerra civil*, per Encarnació Soler, doctora en Història de l'Art per la UB. A dos quarts de vuit del vespre.

11 de Desembre. Mataró. Biblioteca Pompeu Fabra. Conferència *La repressió durant la guerra i la postguerra*, per Joan Villarroja, professor d'història contemporània de la UB. A dos quarts de vuit del vespre.

13 de Desembre. La Jonquera i Rivesaltes. Museu Memorial de l'Exili i Camp d'internament de Rivesaltes. Sortida al Museu Memorial de l'Exili de la Jonquera i camp de refugiats de Rivesaltes, de vuit del matí a vuit del vespre.

16 de Desembre. Mataró. Biblioteca Pompeu Fabra. Acte de cloenda a càrrec de Margarida Colomer, historiadora, amb la conferència: *Ocupació militar, exili i cost de la guerra.* A dos quarts de vuit del vespre.

GENER 2009

8 de Gener. Barcelona. Museu d'Història de Catalunya. Inauguració de l'exposició *La guerra civil a Catalunya. Testimonis i vivències*, organitzada pel mateix MHC amb material de l'Arxiu Nacional de Catalunya.

23 de Gener. L'Escala. Museu de l'Anxova i la Sal. Presentació dels actes de commemoració dels 70 anys del final de la Guerra Civil, conferència d'Anna M. Garcia, catedràtica d'història Contemporània i recital de Josep Tero. A les vuit del vespre.

24 de Gener. L'Escala. Ajuntament. Conferència: *70 anys després d'una Guerra Civil*, a càrrec de Jordi Gaixet. A les vuit del vespre.

29 de Gener. L'Escala. Biblioteca Víctor Català. Club de lectura. Videofòrum amb *Los girasoles ciegos*, d'Alberto Méndez, a les nou del vespre.

30 de Gener. L'Escala. Museu de l'Anxova i la Sal. Projectió del documental *El prelude de la tragedia (1931-1936)*, a les nou del vespre.

31 de Gener al 3 de Febrer. Coll d'Ares. Travessera de l'exili dels Marxaires de Mataró-Canigó.

FEBRER 2009

1 de Febrer. Figueres. Castell de Sant Ferran. Exposició *Figueres capital de la República. 1 de febrer de 1939*, comissariada per Jordi Canal. També, audiovisual *Figueres: 1 de febrer de 1939* i inauguració de la placa commemorativa a les últimes Corts republicanes a les cavallerisses del castell.

L'Escala. Casal dels Jubilats. Vídeo-fòrum amb la projecció de *Tierra y Libertad*, de Ken Loach.

6 de Febrer. L'Escala. Centre Esportiu i Recreatiu de l'Escala. Projecció de documentals, a les nou del vespre.

7 de Febrer. Sant Cebrià. Inauguració de l'exposició de fotografies de G. Chambon.

Figueres. Placa commemorativa a l'Avinguda Perpinyà, tram original de la carretera Madrid-París, per on va fugir a l'exili un contingent de 200.000 persones la primera setmana de febrer del 1939.

Camprodon. Pujada a peu i amb vehicles militars d'època al Coll d'Ares, per l'antic camí dels traguiners. La travessia dura els dies 7 i 8 del mateix mes.

8 de Febrer. Sant Llorenç de Cerdans. Sala del cinema. Col·locació d'una placa en honor a la Unió Sandalière i exposició de testimoniatges de l'exili.

10 de Febrer. Cabestany. Exposició de fotografies de G. Chambon i Francis Blaise.

12 de Febrer. Perpinyà. Centre Espanyol. Exposició de fotografies de Jean-Yves Gargadennec: *Retrats de la presó de Carabanchel*.

13 de Febrer. L'Escala. Centre Esportiu i Recreatiu de l'Escala. Projecció del documental *Franco y los nacionalistas*, a les nou del vespre.

14 de Febrer. La Tur de Querol. Andanes de l'estació internacional. Inauguració d'una escultura en homenatge als exiliats espanyols que van travessar a França amb tren des de la Tur de Querol. Testimoniatges de l'exili, lectura de poemes a càrrec de Jordi Pere Cerdà i exposició de fotografies de Frédéric Berlic.

Repartit amb la premsa local de l'Empordà. Documental *Supervivents del 39*, produït per Vicens Asensio i guió de J.M. Soldevilla.

Figueres. Teatre Jardí de Figueres. Conferència: *Conflictes civils* a càrrec de Jorge Semprun i Miguel Zugaza.

L'Escala. Ajuntament de l'Escala. Presentació del llibre *Escalencs assassinats durant la guerra civil*, de Rafael Bruguera, a les vuit del vespre.

19 de Febrer. Valmy/Elna. Obertura del cicle de conferències sobre els 70 anys de la retirada, amb Geneviève Drayfus-Armand, directora de la Biblioteca de Documentació Internacional Contemporània de Nanterre i Evelyn Mesquida, periodista de *El Tiempo*. A la tarda, a la Maternitat d'Elna, conferències de Vivane Gross, presidenta de la regió Sud-Oest de la Cimade; Rose Serra, historiadora i August Bohny, responsable d'una llar d'infants a Chambon sur Lignon. A la vila d'Elna.

20 de Febrer. La Jonquera/Valmy. Museu de l'Exili. Jornada de conferències amb Odette Martínez, historiadora; Francesc Vilanova, historiador i professor del Departament d'Història Contemporània de la UAB. També, a Valmy, inauguració de *Caminos 09* i l'exposició de Patrick Lluís, *Documents de Guerra i Retirada*.

L'Escala. Centre Esportiu i Recreatiu. Projectió de documentals sobre l'exili, a les nou del vespre.

Elna. Obra teatral *La Maternitat d'Elna*. Sala de festes o cinema René Vautier, lloc i hora per a confirmar.

21 de Febrer. Argelès sur Mer. Centre de la vila. Marxa des de l'ajuntament fins a la platja per marcar els límits del camp d'internament d'Argelès. A la tarda, testimoniatges, recital de poesia de la retirada d'Enrique Salvador i concert de Paco Ibáñez.

L'Escala. Viatge organitzat per visitar el Museu Memorial de l'Exili de la Jonquera i reproducció d'una de les rutes de l'exili del 1939.

Elna. Obra teatral *La Maternitat d'Elna*. Sala de festes o cinema René Vautier, lloc i hora per a confirmar.

Elna. Acollida a les nenes "Elna". A la Maternitat d'Elna.

22 de Febrer. Collioure. Espectacle de Sandra Díaz, amb col·laboració amb la Fundació Machado.

MARÇ 2009

23 de març. Cerdanyola del Vallès. Biblioteca de Comunicació i Hemeroteca General de la UAB. Inauguració de l'exposició *El final de la guerra, la retirada, els camps i el primer exili*, organitzada pel CEDOC-UAB, amb la col·laboració del Departament de Periodisme i Ciències de la Comunicació i el Grup d'Estudis de Comunicació i Política de la UAB.

ABRIL 2009

22 d'Abril. Barcelona. Centre de Cultura Contemporània de Barcelona. Inauguració del congrés *Europa 1939. L'any de les catàstrofes*. El congrés tindrà sessions els dies 22, 23 i 24 del mateix mes.

JUNY 2009

16 de Juny. Barcelona. Museu d'Història de Catalunya. Inauguració de l'exposició *Una mirada a la guerra civil a través dels retallables*.

A confirmar. Elna. Encontre entre Elisabeth Eidenbenz i Simone Veil. A la Maternitat d'Elna.

Elna. Espectacle multimedia Señorita Isabel. A la Maternitat d'Elna.

OCTUBRE 2009

20 d'Octubre. Barcelona. Facultat de Filologia, Geografia i Història de la UB. Inauguració del congrés internacional *La dictadura franquista: la institucionalització del règim*. El congrés tindrà sessions els dies 20, 21, 22 i 23 del mateix mes.

DESEMBRE 2009

16 de Desembre. Bellaterra. Universitat Autònoma de Barcelona. Inauguració del IV Congrés Internacional "El exilio republicano de 1939: la segunda generación". El congrés tindrà sessions els dies 16, 17 i 18 de desembre.

El muntatge de l'exposició

La preparació de l'exposició es va fer a partir de les aportacions pròpies del CEDOC-UAB (llibres, fullets i fotografies), de les aportacions dels grups d'investigació participants a la trobada del Palau de Mar a Barcelona que es van oferir a col·laborar-hi (Museu la Retirada, de Camprodon; el Centre de Documentació Històrica de l'Escala, el Centre d'Estudis del Ripollès, el Centre d'Estudis sobre les Èpoques Franquista i Democràtica de la UAB, Terra Nostra de Codelet a França o l'Ajuntament d'Elna, ...) i, finalment, les investigacions pròpies del GECP, que es resumeixen en l'edició digital dels *partes* de guerra republicans i nacionals, la mostra hemerogràfica de les portades dels diaris de *La Vanguardia* (Barcelona), *l'Indepéndant* (Perpinyà) i *l'Autonomista* (Girona), la cerca i enregistrament de testimonis orals a través d'entrevistes en profunditat, l'elaboració de mapes dels camps de concentració, una bibliografia bàsica sobre l'exili a partir dels llibres i fullets exposats i, finalment, un fulletó de presentació amb una ampliació dels textos que hi havia a cada una de les seccions de l'exposició, com a document de consulta i seguiment de la mostra per a cada visitant.

No obstant, pel muntatge de l'exposició es va comptar amb dos aspectes claus: l'assessorament de professors externs d'altres Facultats de la UAB i els serveis tècnics de Cultura en Viu, la unitat que la Universitat Autònoma de Barcelona té per coordinar els serveis culturals a la comunitat universitària. En quant al primer aspecte, el GECP va aprofitar la pluridisciplinarietat dels seus integrants per contactar amb diversos experts en guerra civil i retirada que van contribuir a avalar acadèmicament la mostra de cara a la seva possible utilització com a material didàctic per assignatures de diversos graus o llicenciatures. En concret, es va comptar amb l'assessorament dels professors d'història contemporània Drs. Joan B. Culla, Francesc Vilanova, Josep M. Solé i Sabaté i el professor d'història del periodisme Dr. Josep M. Figueres. En segon lloc, la UAB disposa des del setembre de 1992 d'un servei de promoció cultural, Cultura en Viu, que té quatre àrees de treball bàsiques: dinamització cultura, suport a la creació, formació artística i suport a la docència. En aquest cas, Cultura en Viu es va encarregar de la coordinació del muntatge físic de la mostra (preparació dels plafons, treballs de retoc fotogràfic, preparació física dels mapes...), assumint també la contractació de diversos professionals externs i artistes que van dissenyar visualment l'espai.

Abans de la inauguració, el GECP també va haver de coordinar l'enviament d'informacions als altres departaments de la Universitat i als mitjans de comunicació, feina coordinada amb el gabinet de comunicació de la UAB. En quant a la resta de departaments, es va fer una tria d'aquells on hi podria haver professors més implicats en els temes de què tracta l'exposició (Història contemporània, Història de l'art...) i se'ls va enviar una invitació i un dossier explicatiu de l'exposició. Per a tots els mitjans de comunicació es va preparar una nota de premsa i una

invitació virtual per assistir a la presentació. La resposta de la premsa va ser bona, ja que Catalunya Radio, Radio Nacional d'Espanya, Radio Cerdanyola, *El Periódico de Catalunya* i *El 9 Nou* es van fer ressò de l'exposició.

La mostra "Els camins de l'exili. El final de la guerra, la retirada i els primers camps" va ser inaugurada el 23 de març de 2009 i va romandre oberta fins el 24 d'abril del mateix any a la sala d'exposicions de la Biblioteca de Comunicació i Hemeroteca General de la Universitat Autònoma de Barcelona. Entre els grups d'alumnes que van passar-hi, destaquen els dirigits pels Drs. Teresa Camps, Josep Puigsech i Eugeni Giral, de les llicenciatures d'Història de l'Art, Història i Periodisme, respectivament. El GECP va demanar, en acabar el període d'exhibició, un informe als professors que han utilitzat l'exposició com a material docent de les seves assignatures –posteriorment a discutir amb ells aquest informe– i ha elaborat una proposta final que és sotmesa a la consideració general a partir d'aquesta comunicació.

Finalment, l'exposició ha estat redissenyada i difosa en forma d'exposició virtual pel Servei de Biblioteques de la Universitat Autònoma de Barcelona i, també, s'ha preparat el projecte d'itinerància. En quant a l'exposició virtual, els materials de l'exposició han estat incorporats al Dipòsit Digital de Documents (DDD) de la web de la biblioteca de la UAB. En quant a la itinerància, s'ha elaborat una proposta d'exposició itinerant amb l'assessorament de Cultura en Viu, el contingut de la qual s'està oferint a Administracions Públiques: Consells Comarcals, Ajuntaments, entitats... La voluntat de fer itinerant aquesta exposició va requerir el redisseny d'alguns materials per fer-los més manejables i va obligar a crear productes promocionals com un arxiu fotogràfic i un vídeo promocional que posteriorment s'han usat com a cartes de presentació davant dels futurs centres interessats. A continuació, es reproduïx l'índex que l'equip de muntatge de l'exposició va usar per preparar els materials:

A) EL FINAL DE LA GUERRA EN LA PREMSA

1. Portades *La Vanguardia*
2. Portades de *El Autonomista*
3. Portades de *l'Independant*

B) EL FINAL DE LA GUERRA A CATALUNYA

1. La campanya de Catalunya
 - a. Bibliografia específica
 - b. Els partes oficials d'operacions 23/XII/1938 a 13/III/1939 [DVD].
 - c. Mapes d'operacions bèl·liques
 - d. Bombardeig de l'Escala
 - i. Fullet Rafael Bruguera
 - ii. Fotos italianes
 - iii. Mapa de l'Escala
 - iv. Notícies a la premsa barcelonina
 - e. Instruccions finals de l'exèrcit republicà
 - f. Els darrers dies de la Catalunya republicana
 - i. Edicions llibre Rovira i Virgili
 - ii. Llibre S. Gasch
 - iii. Fotos Mas Perxes
 - iv. Fotos Coll de la Manrella
 - g. Els camins de la retirada a la Vall de Camprodon
 - i. Mapa 1:25.000 del treball del Centre d'Estudis del Ripollès
 - ii. Vídeo "La retirada" [DVD]

- iii. Vídeo "Exili a Prats" Eixmedia [DVD]
- h. El pas del Coll d'Ares
 - i. Materials recuperats [Museu de Camprodon].

C) LA RETIRADA, ELS CAMPS D'INTERNAMENT

1. Banderes: republicana, francesa i franquista
2. Mapa general frontera França-Espanya 1:400.000
 - a. Localització dels camps i altres instal·lacions civils i militars
 - b. Bibliografia específica d'alguns camps i institucions
3. Cartell Franco-Negrín
4. Camps d'Internament
 - a. Prats de Molló
 - i. Plafons de Ramon Gual
 - ii. Fotos actuals per a comparativa
 - b. El Voló. Fotos
5. Camps Cerdanya. Fotos
6. Localització del Camp d'Argelés Sur Mer
7. Maqueta del camp d'Argelés Sur Mer
8. La Maternitat d'Elna
9. El camp de Le Vernet d'Ariège. Bibliografia i documents sonors [CD]
10. El camp de Rivasaltes
11. El camp d'Agde

D) LA DIÀSPORA DE L'EXILI

1. Les primeres destinacions
 - a. França i Argèlia
2. Els primers viatges a Amèrica
3. Mapa de les grans destinacions de l'exili
4. Bibliografia exili espanyol per països i zones

E) BIBLIOGRAFIA

1. Final de la guerra a Catalunya
2. Els camps
3. Exili en el seu conjunt
4. Testimonis d'exiliats
5. Obra literària d'exiliats

Aprofitament de l'exposició

Com ja s'ha comentat en el subapartat anterior, diversos professors van usar aquesta mostra com a material didàctic. En aquest cas, concentrarem aquí algunes de les aportacions dels professors que, sense ser de la Facultat de Ciències de la Comunicació, van venir a visitar-la i n'han volgut fer un informe per aquest grup de recerca. Creiem que el caràcter multidisciplinar de l'exposició fa d'aquest apart un dels més importants a tenir en compte per a la futura discussió.

Una de les explotacions didàctiques de l'exposició va ser realitzada amb estudiants de segon cicle de la llicenciatura d'Història. Els continguts de l'exposició estaven centrats en els darrers dies de la Guerra Civil i l'inici del Franquisme. Tanmateix, la mostra d'estudiants no procedí

d'un col·lectiu que cursessin alguna assignatura específica relacionada directament amb aquestes matèries, sinó d'un ventall molt més ampli. L'elecció compregué un total de cent quinze estudiants, vuitanta dels quals procedien de l'assignatura d'Amèrica II, una assignatura troncal de la Llicenciatura d'Història de segon cicle. L'assignatura en qüestió analitzava els processos d'independència, el naixement i el desenvolupaments dels estats independents llatinoamericans del segle XIX i XX.

L'elecció fou fruit de la voluntat de superar les habituals línies divisòries entre Departaments de les especialitats d'una mateixa Llicenciatura. L'objectiu era assolir una mostra realment globalitzadora, és a dir, que inclogués una representació del conjunt d'estudiants que cursaven la Llicenciatura d'Història i, per tant, evités caure en un reduccionisme analític d'estudiants que pertanyien exclusivament a l'especialitat d'Història Contemporània. Així, doncs, la mostra escollida inclogué estudiants des d'especialitats de Prehistòria fins a Història Contemporània, passant per Història Antiga, Medieval i Moderna, sense oblidar la via de lliure elecció. Els resultats obtinguts foren realment representatius del conjunt de la Llicenciatura d'Història, gràcies a una diversitat que recollia les variades sensibilitats, percepcions i perspectives del estudiants seleccionats. A més a més, aquesta idiosincràsia de la mostra també possibilità que una part dels estudiants comencés a afrontar la necessitat de superació del rebuig de quelcom que procedís d'alguna especialització de la Llicenciatura que no sigui la seva.

L'exposició aportà una aproximació innovadora a l'anàlisi de la relació i la causalitat, des de l'òptica de la didàctica històrica. Un dels eixos fonamentals de la Llicenciatura d'Història és que l'alumnat assoleixi capacitat de relació cronològica, temàtica i causal entre els diferents fets que se li presenten. L'exposició ha permès afrontar una nova manera d'abordar-ho utilitzant l'element iconogràfic com a eix nuclear del procés. L'àmplia disponibilitat d'aquests recursos ha permès afrontar el caràcter cíclic de determinats processos històrics, en uns contextos i marcs cronològics diferents i amb dinàmiques inverses. Per una banda, l'alumnat ha pogut relacionar el caràcter cíclic, però invers, del procés migratori: l'emigració peninsular cap als territoris llatinoamericans va ser notable entre els segles XV i XVIII, va viure un procés invers durant i després dels processos d'independència llatinoamericans del segle XIX i visqué un nou model a finals dels anys trenta i inicis dels quaranta del segle XX amb l'emigració de republicans espanyols cap a Amèrica Llatina. D'altra banda, la diversitat i el contrast de la causalitat ha estat adquirit amb el seu caràcter antagònic, en la mesura que es tracta d'un moviment migratori fonamentat en elements polítics com a reacció negativa a la nova dinàmica sorgida en els estats en qüestió: l'exili republicà antifranquista cap a Amèrica Llatina al segle XX contrastà amb el dut a terme uns cent anys abans per aquells espanyols defensors de l'Imperi que hagueren de fugir davant l'inici dels processos d'independència dels estats llatinoamericans.

L'explotació didàctica de l'exposició també ha assolit l'estadi de la interdisciplinarietat en la recerca i tractament científic de les dades. L'alumnat d'Història sovint és víctima de la preconcepció segons la qual la recerca i el tractament de les dades històriques és atribució exclusiva de la ciència històrica. Però la Història, les Ciències Polítiques, la Sociologia, l'Antropologia, la Història de l'Art o el Periodisme tenen camps comuns, complementaris i no antagònics, que sumen enlloc de restar, i que tenen com a resultat final l'anàlisi del passat humà i la seva reconstrucció mitjançant la recerca de diferents fonts primàries i secundàries. L'alumnat ha pogut visualitzar i assumir el coneixement històric com la suma dels esforços d'aquestes branques. L'exposició ha evidenciat que els historiadors no han sigut els únics que han dut a terme la recerca dels materials recollits. Periodistes o historiadors de l'art hi han tingut un paper de primer ordre. Els extractes de premsa de l'època, el material bèl·lic, les banderes, les cròniques radiofòniques, els mapes o els diferents documents primaris conformen un ampli bagatge d'aquest cos multidisciplinar. De fet, la ubicació física de

l'exposició a la Biblioteca de Comunicació i Hemeroteca General de la UAB ha esdevingut un gran referent visual i material d'aquesta interdisciplinarietat. L'alumnat ha viscut en persona com una facultat que no és la seva pot presentar uns materials que formen part de la seva matèria, amb uns nivells de rigorositat i precisió analítica iguals als que es podria trobar a la seva facultat d'origen.

Precisament, relacionat amb aquest darrer aspecte, cal esmentar el canvi de l'espai físic de la docència com un bon recurs metodològic. L'alumnat ha abandonat el tradicional espai docent de l'aula en benefici del desplaçament físic a un nou espai que, a més, a més, es troba dins del seu propi campus universitari. El simple desplaçament per una part del campus, des de la Facultat de Filosofia i Lletres fins a la de Ciències de la Comunicació, passant per les Facultats de Psicologia, Polítiques i Sociologia, s'ha convertit en un esdeveniment totalment inusual en el món universitari. Però el docent ha evidenciat l'èxit que suposa assumir nous reptes i noves formes que trenquin amb la docència clàssica i que permetin generar un ensenyament molt més viu, dinàmic i amb capacitat de sorpresa. La curiositat davant del desplaçament que es realitzava i la incògnita que implicava va resultar altament positiu, ja que va situar als estudiants davant una dinàmica no habitual i, com a tal, mereixedora del seu interès. A més a més, la dinàmica descrita també ha configurat l'intangible de fomentar la presència autònoma en les exposicions, com a recurs de primera línia en la seva formació. La tendència a fomentar la figura d'un estudiant passiu, que té com a tasca simplement anar recollint apunts en una sessió d'aula, ha quedat superada per una dinàmica on ell mateix és el subjecte actiu del procés, on ell decideix què, com i en quin ordre explota tots els recursos que té davant seu.

Finalment, l'ús de les exposicions com a eina docent també ajuda a l'alumne a realitzar una necessària desacralització dels arxius històrics com a via científica per a la reconstrucció històrica. Els estudiants han pogut evidenciar les àmplies, sorprenents i nombroses variables que han portat als propietaris, no sempre universitaris, de bona part dels materials recollits a l'exposició a esdevenir autèntiques peces històriques, de gran vàlua acadèmica, però al marge de la seva conservació en arxius i no sempre seguint els mecanismes científics preestablerts. Aquesta mateixa dinàmica ha permès que l'alumnat anés adquirint consciència que la Història no està conformada només per la trajectòria de les elits dirigents, malgrat que aquesta encara segueix essent la manera amb la qual els estudiants reben el seu ensenyament docent en nombroses ocasions. La comoditat que suposa per a l'historiador la disponibilitat de les fonts procedents de les elits dirigents d'un país o d'algun tipus de formació organitzada contrasta amb l'existència d'una gran massa popular, a vegades coincident però altres contrària o desmarcada de les elits dirigents, que formen una realitat molt més àmplia i rica en trajectòries. La Història social o cultural ha estat un dels motors de l'exposició i, amb ella, una evidència més per a la formació dels nostres estudiants en un horitzó innovador, engrescador, interdisciplinari i autodidacta per als estudiants universitaris.

Conclusions

La dinàmica tradicional de les assignatures pot ser complementada a partir de l'aprofitament dels materials que sovint posseeixen centres i entitats culturals i que seria difícil d'implicar directament a la dinàmica docent de la Universitat, si no fos per aquestes activitats de transferència de coneixement i aprofitament de sinèrgies. A més, es reforça la idea que els grups d'investigació i recerca sorgits de la societat civil i repartits per tot el territori accepten i agraeixen l'esforç de coordinació que es pot fer des de la institució universitària, que sovint tendeix a valorar poc les seves aportacions i a ser endogàmica.

En aquest sentit, s'ha posat de manifest que cal trobar eines per fer possible, en el camp de les Ciències Socials, processos de transferència de coneixement que són essencials en el

funcionament de la Universitat i ajuden a dinamitzar la societat civil d'un territori. També, es constata que els esforços de preparació d'una exposició tradicional poden generar altres tipus d'exposicions (virtuals i itinerants) i materials complementaris (bibliografies, fullets informatius...) que permeten amb facilitat que, el públic en general, pugui accedir als coneixements de nivell universitari.

Per acabar, després d'haver finalitzat aquesta experiència, es vol fer un recull, en deu punts, dels principals temes a tenir en compte:

1. La preparació de l'exposició ha de tenir en compte els diversos agents implicats en el mateix àmbit d'estudi dins de l'àrea geogràfica on s'està treballant. En les exposicions de tipus històric, recórrer el territori per tal de cercar recursos inèdits o actors poc coneguts que també poden aportar valor afegit a la mostra.
2. Cal fer una tasca de coordinació d'aquests agents per evitar solapaments d'iniciatives.
3. Aprofitar els recursos propis per poder aportar valor afegit a l'exposició. No s'ha de tenir por a la innovació.
4. Comptar amb l'assessorament de diversos experts externs al grup de recerca per validar acadèmicament l'iniciativa.
5. És imprescindible l'elaboració d'un catàleg de l'exposició (o guia de seguiment) i una bibliografia d'aprofundiment dels temes que tracta la mostra.
6. Pel muntatge de l'exposició, és idoni comptar amb serveis professionals d'assessorament i disseny d'aquest tipus de mostres. A la UAB, els serveis de Cultura en Viu.
7. No oblidar l'enviament d'informació als mitjans de comunicació i als altres departaments universitaris.
8. Una vegada inaugurada l'exposició, és interessant fer un dossier fotogràfic, un vídeo promocional i una recull de premsa com a materials promocionals per a futures itineràncies.
9. S'ha de pensar sempre en la plasmació de l'exposició en l'entorn digital, sobretot per poder conservar documents en el moment que la mostra física ja no estigui disponible. A la UAB, les exposicions digitals dins la pàgina web del servei de biblioteques.
10. Finalment, demanar una valoració d'aprofitament didàctic de l'experiència a aquells professors que han usat la mostra com a material per a les seves docències. Aquesta valoració permetrà millores de cara a futures exposicions.

Bibliografia

Barba, S. (2009). *De la frontière aux bravées. Les chemins de la Retirada 1939*. Canet: Trabucaire.

Basseganya, Ll. (2009). *Camins de la retirada*. Camprodon: Museu de la Retirada.

Centre d'Estudis Escalencs. "El bombardeig de l'Escala: maleada tramontana" a *Fulls d'Historia local*. Núm. 93. Febrer de 2007.

Costa, Ll. (2000). *El Autonomista: el diari dels Rahola*. Girona: Col·legi de Periodistes de Catalunya.

Figueres, J.M. (2007). *Pau Casals i l'exili: 1939-1973*. Sant Salvador (El Vendrell): Fundació Pau Casals.

Figueres, J.M. (2007). *Veus de l'exili*. Valls: Cossetània.

Gasch, S. (2002). *Etapas d'una nova vida. Diari d'un exili*. Barcelona: Quaderns Crema.

Grando, R.; Queralt, J. i Febrés, X. (1999). *Camps du Mepris*. Canet: Trabucaire.

Institut Català de Recerca en Ciències Socials Universitat de Perpinyà. (2007). *Prats de Molló. Entre història i memòria*. Codalet: Terra Nostra.

Montellà, A. (2009). *La Maternitat d'Elna*. Badalona: Ara Llibres.

Rovira i Virgili, Antoni. (1976). *Els darrers dies de la Catalunya republicana*. Barcelona: Curiel.

Solé Sabaté, J.M. i Villarroya, J. (1987). *L'ocupació militar de Catalunya (Març 1938-Febrer 1939)*. Barcelona: L'Avenç.

Vilanova, F. (2007). *1939. Una crònica del año más terrible de nuestra historia*. Barcelona: Península.

Qüestions a debatre

Aquesta exposició, permet al GECP presentar l'experiència per tal que sigui valorada per d'altres investigadors. En especial, agrairíem observacions sobre característiques de fenòmens històrics que puguin ser útils de desenvolupar amb mostres semblants en el futur.

També, es pot qüestionar les avantatges i dificultats de la col·laboració amb centres d'investigació no universitaris, sorgits pel treball de la societat civil.

A més, es pot parlar de la utilització i l'aprofitament de materials recollits en motiu d'aquests treballs de camp sobre el territori.

Cal pensar també, la manera com la docència de la universitat pot incorporar més eficientment aquest tipus d'experiències per dinamitzar les formes pedagògiques tradicionals, sobretot ara que comença a l'Espai Europeu d'Educació Superior.